

FACULDADE DE FILOSOFÍA

Máster en Filosofía: Coñecemento e Cidadanía

PENSAMENTO E DISCURSO

Guía Docente

2026-27

Guía Docente

1. Datos descriptivos da materia

Código: P5251204

Carácter: Obligatoria

Convocatoria: 1º semestre

Créditos: 3 teórico-prácticos

Horario: Luns: 16.00 h-17-30 h.

Martes: 19:00 h.-20.30 h.

Profesorado:

Marcelino Agís Villaverde

Catedrático de Filosofía,

Facultade de Filosofía.

Tlf. 8818 12520 ; e-mail: marcelino.agis@usc.es

Tutorías:

Cada ano poden consultarse na web, secretaría administrativa ou despacho dos docentes.

Lugar:

Despacho D-207, Facultade de Filosofía, 2º piso

Idioma no que se imparte: Castelán

2. Situación, significado e importancia da materia no ámbito da titulación

2.1. Módulo ao que pertence a materia no Plan de Estudos. Materias coas que se relaciona.

Módulo 2: Epistemoloxía e Linguaxes do Pensamento Contemporáneo. Relaciónase fundamentalmente coas materias que teñen como principal contido o estudo da linguaxe desde unha dimensión filosófica, entre outras “O léxico filosófico e os xéneros literarios” e “As fontes filosóficas: problemas de edición e interpretación”.

2.2. Papel que xoga este curso nese bloque formativo e no conxunto do Plan de Estudos.

O módulo dous está estruturado ao redor do concepto de linguaxe non só como ferramenta de comunicación e análise filosófico senón tamén como principal canle na creación filosófica. Neste sentido coñecer como se constrúe o discurso, os seus elementos e a súa interpretación na contemporaneidade significa conquistar tamén os principais acenos de identidade da filosofía actual, nacida tras o chamado “xiro lingüístico”.

2.3. Coñecementos previos (recomendados/obligatorios) que os/as estudantes deben posuír para cursar a materia.

Malia non ser obrigatorio, es moi recomendable que o/a estudante teña coñecementos da Hermenéutica Filosófica, tanto desde o punto de vista doutrinal como histórico.

3. Obxectivos da aprendizaxe e competencias a alcanzar polo estudante coa materia

3.1. Obxectivos da aprendizaxe

- Familiarizar aos/as estudantes coas principais concepcións da hermenéutica filosófica contemporánea.
- Dar a coñecer as fontes da disciplina e a bibliografía recente.
- Adestrar na capacidade para interpretar o discurso filosófico nas súas distintas modalidades e xéneros.

- Enmarcar a disciplina entre as correntes actuais da Filosofía.
- Mellorar as destrezas na comunicación oral e escritura.
- Posibilitar a análise crítica da información e mensaxes da sociedade actual.

3.2. Competencias xerais e básicas

CG1 - Que os estudantes adquiran capacidades e coñecementos para a análise crítica en relación a achegas investigadoras.

CG2 - Que os estudantes saiban aplicar os coñecementos que adquiran para identificar, formular e resolver problemas dos nosos tempos.

CG3 - Que os estudantes sexan capaces de transmitir coñecementos, ideas orixinais e solucións propostas.

CG4 - Que os estudantes estean capacitados para unha dinámica de reflexión con actitude proactiva e creativa na procura de solucións.

CG5 - Que os estudantes teñan habilidades para recoñecer, nos diversos saberes e na práctica social, cuestións e problemas susceptibles de ser abordados e resoltos.

CB6 - Posuír e comprender coñecementos que acheguen unha base ou oportunidade de ser orixinais no desenvolvemento e/o aplicación de ideas,

a miúdo nun contexto de investigación

CB7 - Que os estudantes saiban aplicar os coñecementos adquiridos e a súa capacidade de resolución de problemas en contornas

novas ou pouco coñecidos dentro de contextos máis amplos (ou multidisciplinares) relacionados coa súa área de estudo

CB8 - Que os estudantes sexan capaces de integrar coñecementos e enfrontarse á complexidade de formular xuízos a partir dunha información que, sendo incompleta ou limitada, inclúa reflexións sobre as responsabilidades sociais e éticas vinculadas á aplicación dos seus coñecementos e xuízos

CB9 - Que os estudantes saiban comunicar as súas conclusións e os coñecementos e razóns últimas que as sustentan a públicos especializados e non especializados dun modo claro e sen ambigüidades

Comentado [JG1]: As competencias xerais, básicas, específicas e transversais non se corresponden coas consignadas na memoria do título. Poden atopalas aquí https://pro-assets-usc.azureedge.net/cdn/ff/5PAsgYdbmqIEImxZLFv1nD9bsWvmSc-N21YNQTtbDD0/1635401134/public/plan/2021-09/Filosofia_con%CC%83ecemento_e_cidadania_Min.pdf

CB10 - Que os estudantes posúan as habilidades de aprendizaxe que lles permitan continuar estudando dun modo que haberá de ser en gran medida autodirixido ou autónomo.

3.3. Competencias específicas

- CE1. Coñecer os alicerces doutrinais da disciplina: principais conceptos e a súa evolución.
- CE2. Utilizar os procedementos de análises do texto filosófico para comprender o pensamento dun autor.
- CE3. Propoñer mecanismos para a análise e interpretación de textos non especificamente filosóficos.
- C4. Trasladar o aprendido na análise hermenéutica do discurso filosófico a outro tipo de discurso e a vida cotiá.

3.4. Competencias transversais.

- CT1. Capacidade para traballar en grupo tanto na resolución como na discusión de problemas.

4. Contidos do curso

4.1. Epígrafes del curso

Tema 1. O concepto de Hermenéutica no marco da Filosofía contemporánea.

Tema 2. Filosofía e linguaxe das artes.

Tema 3. O ser do discurso e o discurso sobre o ser: M. Heidegger.

Tema 4. Cara a unha fenomenoloxía hermenéutica: a vía longa de Paul Ricoeur.

4.2. Bibliografía recomendada

1) BÁSICA

- Dilthey, W.: El surgimiento de la hermenéutica; Ed. Istmo, Madrid 2000.

- Dufrenne, M.: *Fenomenología de la experiencia estética* (2 vols.), Fernando Torres Ed., Valencia 1983.

- Goodman, N.: *Los lenguajes del arte*, Ed. Seix barral, Barcelona 1976.
- Heidegger, M.: *Ontología. Hermenéutica de la facticidad*, Alianza Ed., Madrid 1982.
- Gadamer, H.-G.: *Verdad y método. Fundamentos de una hermenéutica filosófica*, Ed. Sígueme, Salamanca 1988.
- Ricoeur, P.: *Del texto a la acción. Ensayos de Hermenéutica*, FCE, México, 2002.
- Ricoeur, P.: *La metáfora viva*, Ed. Europa, Madrid 1980.

2) COMPLEMENTARIA

a) Manuais e Dicionarios

- Agís Villaverde, M.: *Historia de la Hermenéutica. Devenir y Actualidad de la Filosofía de la Interpretación*, Ed. Síndéresis, Madrid 2020.
- Agís Villaverde, M.: *Anatomía del pensar. El discurso filosófico y su interpretación*, Ed. Síndéresis, Madrid, 2022.
- Ferraris, Maurizio: *Historia de la Hermenéutica*, Siglo XXI, Madrid 2002.
- Maceiras Fafián, M. y Trebolle Barrera, J.: *La hermenéutica contemporánea*, Ed. Cincel, Madrid 1995.
- Mura, G.: *Ermeneutica e verità. Storia e problemi della filosofia dell'interpretazione*, Roma 1990.
- Ortiz-Osés, A. et al. (eds.) *Diccionario de Hermenéutica*, Universidad de Deusto, Bilbao, 1997.

b) Monografías

- Acero, J.J. et al. (eds.): *El legado de Gadamer*, Universidad de Granada, 2004.
- Agís Villaverde, M.: *Conocimiento y razón práctica. Un recorrido por la filosofía de Paul Ricoeur*, Ed. Fundación E. Mounier, Madrid 2011.
- Agís Villaverde, M.: *Del símbolo a la metáfora. Introducción a la filosofía hermenéutica de Paul Ricoeur*, Universidad de Santiago, 1995.
- Bengoa Ruiz de Azúa, J.: *De Heidegger a Habermas. Hermenéutica y fundamentación última en la filosofía contemporánea*, Ed. Herder, Barcelona, 1992.
- Gadamer, H.G.: *La actualidad de lo bello*, Ed. Paidós, Barcelona 1991.

- Ocampo, E.: *Teorías del arte*, Icaria, Barcelona 1998.
- Rigobello, A.: *L'apriori ermeneutico*. Ed. Rubbettino, Roma, 2007.
- Lledó, E.: *Filosofía y lenguaje*, Ed. Ariel, Barcelona.
- Ortiz-Osés, A.: *La nueva filosofía hermenéutica*, Ed. Anthropos, Barcelona.

TEMA 1. O concepto de Hermenéutica no marco da Filosofía contemporánea

1. Sentido del tema (Introducción)

Como actividade humana, no amplo marco da cultura e da comunicación, o problema da interpretación é antigo e mostra unha gran precocidad. Mais como disciplina científicamente constituída, co seu corpo de conceptos e definicións, a Hermenéutica nace coa obra de Schleiermacher, un pensador romántico alemán do s. XIX. Desde entón vaise a desenvolver na filosofía europea do século XX, chegando a situarse como unha das correntes actuais da Filosofía. Con todo, cada autor deulle unha peculiar orientación que fai falta coñecer para comprender a evolución do concepto de hermenéutica na contemporaneidad.

2. Epígrafes do tema

- Orixe histórico da Hermenéutica.
- Etimoloxía do termo.
- Evolución histórica no ámbito da historia da filosofía.
- Transformación do concepto de hermenéutica nos séculos XX e XXI.

3. Bibliografía

- AGÍS VILLAYERDE, M.: *Historia de la Hermenéutica. Devenir y Actualidad de la Filosofía de la Interpretación*, Ed. Sínderesis, Madrid 2020. (“Introducción: Hermenéutica e Historia de la Filosofía”, pp. 9-16).
- AGÍS VILLAYERDE, M.: “Los caminos de la interpretación”, en Agís Villaverde, M.: *Caminantes. Un itinerario filosófico*, Fundación E. Mounier, Madrid, 2012.

- CORETH, E.: Voz "Historia de la Hermenéutica" en ORTIZ-OSÉS, A. y LANCEROS, P. (Ed.): *Diccionario de Hermenéutica*; Universidad de Deusto, Bilbao 1997.
- EBELING, G.: Voz "*Hermeneutik*", en GALLING, K. (ed.): *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, vol. III, Tübingen 1959.
- ORTIZ-OSÉS, A.: *La nueva filosofía hermenéutica. Hacia una razón axiológica posmoderna*; Anthropos, Barcelona 1986
- RICOEUR, P.: "*Interprétation*", en *Lectures 2. La contrée des philosophes*; Seuil, París 1992, pp. 451-456.

4. Actividades a desenvolver

Ademais das presentacións teóricas por parte do profesor, os estudantes terán que ler e comentar nunha sesión práctica un texto entresacado da obra dalgún dos autores mencionados na bibliografía do tema para elaborar unha visión propia do concepto de hermenéutica.

TEMA 2. Filosofías e linguaxes da arte

1. Sentido del tema (Introducción)

Tratamos nun principio de precisar os diferentes significados e sentidos cos que usamos o termo "arte" e cos que abordamos a constitución da estética a partir da Ilustración. Abordamos a consistencia da estética como "teoría da arte" para centrarnos especialmente ambigua cuestión semiolóxica, semiótica e hermenéutica do feito artístico.

2. Epígrafes del tema

- A) A *posibilidade* da Estética como "Teoría del Arte".
- B) Da ontoloxía da arte á semioloxía do feito artístico

3. Bibliografía

- Dufrenne, M.: *Fenomenología de la experiencia estética* (2 vols.), Fernando Torres Ed., Valencia 1983.
- Goodman, N.: *Los lenguajes del arte*, Ed. Seix barral, Barcelona 1976.
- Gadamer, H.G.: *La actualidad de lo bello*, Ed. Paidós, Barcelona 1991.
- Ocampo, E.: *Teorías del arte*, Icaria, Barcelona 1998.

4. Actividades a desenvolver

Ademais das presentacións teóricas por parte do profesor, os estudantes terán que ler e comentar nunha sesión práctica un texto entresacado da obra dalgún dos autores mencionados na bibliografía do tema para elaborar unha visión propia da hermenéutica da obra de arte.

TEMA 3. O ser do discurso e o discurso sobre o ser: M. Heidegger

1. Sentido del tema (Introducción)

O autor que máis influíu na transformación da hermenéutica, entendida como unha metodoloxía vinculada á interpretación dos textos, para convertela nunha vía para alcanzar a comprensión do ser a través da linguaxe foi Martin Heidegger. Antes da publicación da súa obra cume, *Sein und Zeit*, na que a vía hermenéutica para o descubrimento do ser pónense de manifesto, Heidegger defendera unha transformación hermenéutica da fenomenoloxía que puidese integrar a dimensión existencial do ser xunto coa dimensión ontolóxica. En ambos os casos, a linguaxe e a súa interpretación aparecen subliñados como vías de acceso privilexiadas ao sentido do ser.

2. Epígrafes do tema

- Comprensión e sentido do ser: o primeiro Heidegger.

- A linguaxe, casa do ser: o segundo Heidegger.

3. Bibliografía

- AGÍS VILLAVARDE, M.: *Historia de la Hermenéutica. Devenir y Actualidad de la Filosofía de la Interpretación*, Ed. Sindéresis, Madrid 2020. (“Cap. 6: Hermenéutica y Corrientes Actuales de la Filosofía”, pp. 223-239).
- AGÍS VILLAVARDE, M.: “Martin Heidegger: o poeta do ser”, en Agís Villaverde, M.: *Caminantes. Un itinerario filosófico*, Fundación E. Mounier, Madrid, 2012.
- BENGEOA RUIZ DE AZÚA, J.: *De Heidegger a Habermas. Hermenéutica y fundamentación última en la filosofía contemporánea*, Ed. Herder, Barcelona, 1992.
- GADAMER, H.-G.: *Verdad y Método. Fundamentos de una hermenéutica filosófica*, Ed. Sígueme, Salamanca.
- HEIDEGGER, M.: *Ontología. Hermenéutica de la Facticidad*, Alianza Editorial, Madrid.
- HEIDEGGER, M.: *El Ser y el Tiempo*, Ed. Trotta, Madrid 2003.
- HEIDEGGER, M.: *Carta sobre el humanismo*, Alianza Editorial, Madrid 2004.
- PÖGGELER, Otto: *El camino del pensar de Martin Heidegger*, Alianza Editorial, Madrid 1993.
- RODRÍGUEZ, R.: *La transformación hermenéutica de la fenomenología. Una interpretación de la obra temprana de Heidegger*, Ed. Tecnos, Madrid 1997.

4. Actividades a desenvolver

Ademais das presentacións teóricas por parte do profesor, os estudantes terán que ler e comentar nunha sesión práctica dous textos correspondentes ao primeiro e ao segundo Heidegger, onde se explicita a interrelación entre linguaxe e ser.

TEMA 4. Cara a unha fenomenoloxía hermenéutica: a vía longa de Paul Ricoeur.

1. Sentido del tema (Introducción)

Un dos autores clásicos da hermenéutica da segunda metade do século XX, xunto con Gadamer, é Paul Ricoeur. O filósofo francés desenvolveu ao longo de tres décadas (1960-90) unha achega ampla e diversa á hermenéutica que se trata de presentar neste tema.

2. Epígrafes do tema

- Paul Ricoeur, o filósofo.
- A hermenéutica primaria: símbolos e mitos.
- O conflito das interpretacións
- Hermenéutica textual
- Metáfora e Filosofía

3. Bibliografía

- RICOEUR, P.: *El Conflicto de las interpretaciones*. Fondo de Cultura Económica, México, Madrid, 2003.
- RICOEUR, P.: *La Metáfora viva*; Cristiandad, Madrid 1980.
- RICOEUR, P.: *Teoría de la Interpretación. Discurso y excedente de sentido*, Siglo XXI Eds., México-Madrid 1995.
- RICOEUR, P.: *Del texto a la acción. Ensayos de hermenéutica II*, FCE, México, Argentina, 2001-02.
- AGÍS VILLAVERDE, M.: *Historia de la Hermenéutica. Devenir y Actualidad de la Filosofía de la Interpretación*, Ed. Sínderesis, Madrid 2020. (“Cap. 6: Hermenéutica y Corrientes Actuales de la Filosofía”, pp. 249-273).
- AGÍS VILLAVERDE, M.: *Del símbolo a la metáfora: introducción a la filosofía hermenéutica de Paul Ricoeur*; Servicio de Publicaciones de la Universidad de Santiago de Compostela, 1995.

- AGÍS VILLAVERDE, M.: *Conocimiento y razón práctica. Una recorrido por la filosofía de Paul Ricoeur*, Ed. Fundación E. Mounier, Madrid 2011 (contiene una amplia bibliografía de y sobre el autor).

4. Actividades a desenvolver

Ademais das presentación teóricas por parte do profesor, os estudantes terán que ler e comentar nunha sesión práctica varios textos de Paul Ricoeur nos que se aprecie a evolución do seu concepto de Hermenéutica.

5. Indicacións metodolóxicas e atribución de carga ECTS

5.1. Atribución de créditos ECTS

TRABALLO PRESENCIAL NA AULA	HORAS	TRABALLO PERSOAL DO ESTUDANTE	HORAS
Clases teóricas (con participación dos/as estudantes)	10	Seguimento do curso (Lecturas, documentación, prácticas, etc.)	20
Clases prácticas	10	Traballo escrito	15
Titorías	5	Estudo	15
Total	25		50

5.2. Actividades formativas na aula con presenza do profesor

- A) **Clases expositivas:** Lección impartida polo profesor. O profesor pode contar con apoio de medios audiovisuais e informáticos aínda que os estudantes non necesitan manexalos en clase. Habitualmente estas clases seguirán os contidos do programa, construídos a partir da bibliografía seleccionada para cada tema. A

asistencia a estas clases é básica para ter unha visión panorámica dos temas tratados, polo que é conveniente o seguimento destas por parte dos estudantes.

- B) **Seminarios:** Clases interactivas na que analizan e traballan en grupo textos e documentos, entregados previamente polo profesor cunha guía de lectura. O alumno participa activamente nestas clases de distintas formas: entrega de exercicios ao profesor, posta en común de comentarios de texto na aula, etc. O profesor pode contar con apoio de medios audiovisuais aínda que os estudantes non os manexarán en clase. A participación nestas clases será avaliada, polo que é conveniente a asistencia regular dos estudantes.
- C) **Tutorías en grupo:** Supoñerán 5 horas para cada estudante. É o tempo que se reserva para que o/a estudante poida solicitar documentación e información bibliográfica ao profesor. Tamén están pensadas para a resolución de dúbidas, tanto sobre o contido das sesións como sobre outros aspectos da materia (metodoloxía, avaliación, etc.).
-

5.3. Recomendacións para o estudo da materia

- a) É moi importante asistir ás clases expositivas, aos seminarios e ás tutorías.
- b) Para establecer un primeiro contacto cos contidos dos temas recoméndase ler algunha das obras propostas na bibliografía básica.
- c) Unha vez finalizado un tema, é útil facer un resumo dos puntos importantes dos libros/artigos manexados, asegurándose de coñecer e comprender o significado dos conceptos explicados.
- d) A resolución de problemas é clave para a aprendizaxe desta materia. É importante resolver os problemas formulados polo profesor antes da súa resolución nas clases de seminario e nas tutorías.
- e) A asistencia aos seminarios e tutorías debe ser activa, é dicir, é moi importante participar e discutir co profesor e outros alumnos sobre a materia presentada nas clases expositivas.

5. Indicacións sobre a avaliación

6.1. Procedemento de avaliación

A) EVALUACIÓN DO CONTIDO

A avaliación desta materia farase mediante avaliación continua, contemplándose a posibilidade dun exame final, caso de que o estudante non poida asistir a clase, non siga as pautas da avaliación continua ou non a supere.

A avaliación dos/as estudantes con dispensa (ou exención) de asistencia ás clases presenciais farase mediante a modalidade de exame final (100% da nota).

A avaliación continua farase valorando a asistencia e participación nas sesións na aula e nas tutorías. Con todo, a avaliación apoíase principalmente na realización dun traballo final escrito que o estudante expoñerá de maneira oral na aula nas últimas semanas de clase.

A cualificación final do estudante distribúese nos seguintes apartados:

TIPO DE ACTIVIDAD	PORCENTAJE EN LA NOTA FINAL	COMPETENCIAS
Asistencia e participación nas sesións	Incluído na porcentaxe da entrega e presentación de traballos.	C2, C3, CE1, CE3, CE4, CT1
Entrega de traballos escritos correspondentes ás clases prácticas (comentarios de texto, etc.)	50%	C1, C4, C5, C6, CE2, CE3, CE4
Traballo final elaborado individualmente polo/a estudante, exposto na aula nas sesións finais do curso e entregado por escrito	50 %	C1, C4, C5, C6, CE2, CE3, CE4, CT1
Exame, caso de non asistir á clase ou non superar a avaliación continua	100%	C1, C2, C3, C4, C6, CE1, CE2, CE3, CE4

Exame final para os/as estudantes con dispensa (ou exención) de asistencia ás clases presenciais	100%	C1, C2, C3, C4, C6, CE1, CE2, CE3, CE4
--	------	--

B) AVALIACIÓN DE COMPETENCIAS

1. COMPETENCIAS DE TIPO XERAL

- Nos comentarios de textos e participación nas sesións.
- Na elaboración do traballo final individual
- Na exposición oral do traballo final individual.

2. COMPETENCIAS ESPECÍFICAS

- Nas sesións interactivas na aula e comentarios de texto
- No traballo final individual (presentado oralmente e por escrito), participación nas sesións.

6.2. Recomendacións para o estudo da materia

- 1) Coñecemento de linguas modernas, ademais das destrezas orais e escritas en castelán e galego.
- 2) Boa disposición para a lectura e a comprensión de textos filosóficos.
- 3) Capacidade para traballar en equipo.
- 4) Manexo da información a través das canles informáticas habituais.

6.3. Recomendacións de cara á avaliación

O/A alumno/a debe elaborar os traballos escritos citando as fontes bibliográficas, consonte ás normas internacionais aceptadas. Debe incorporar ademais reflexións propias e orixinais.

Comentado [JG2]: Marcelino, engade porfa unha notiña deste tipo, ben en avaliación ou ben en observacións "No caso de plaxio ou uso indebido das tecnoloxías na realización de tarefas ou probas: será de aplicación o recollido na *Normativa de avaliación do rendemento académico dos estudantes e de revisión de cualificacións*"

Para elaborar o esquema do seu traballo pode aconsellarse co profesor. Aqueles estudantes que atopen dificultades importantes á hora de traballar nas actividades prácticas propostas deben acudir nas horas de tutoría do profesor, co obxectivo de que este poida analizar o problema e axudarlles a resolver as súas dificultades.

É moi importante levar o traballo ao día e entregar as prácticas despois de realizar a posta en común na aula. Non se admitirá que se entreguen os traballos das prácticas todos xuntos ao final do semestre.

No caso de plaxio ou uso indebido das tecnoloxías na realización de tarefas ou probas: será de aplicación o recollido na Normativa de avaliación do rendemento académico dos estudantes e de revisión de cualificacións.

6.4. Recomendacións de cara á recuperación

O profesor analizará con aqueles/as estudantes que nos superen con éxito o proceso de avaliación, e así o desexen, as dificultades atopadas na aprendizaxe dos contidos da materia. Tamén lles proporcionará material adicional (lecturas, exercicios, exemplos, etc.) para reforzar a aprendizaxe da materia.